

УДК: 336.025

Карман С.В., к.е.н., доцент,
karman.sergey@gmail.com
Пристапа Т.С., викладач
tgorban3@gmail.com

Таврійський державний агротехнологічний університет

ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Анотація. В публікації наведені результати дослідження процесу формування рівня економічної безпеки України у фінансовій сфері для визначення актуальних і потенційних загроз на основі сталості та спрямованості їх впливу. Встановлено, що головним стимулом до зміцнення фінансової безпеки була позитивна динаміка зростання індикатора бюджетної безпеки. Детермінантами формування небезпечного рівня фінансового сектору внаслідок від'ємної динаміки стали за ступенем пріоритетності валютна безпека, грошово-кредитна безпека та боргова безпека.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, фінансова безпека, актуальні та потенційні загрози.

JEL code classification: E59, E62, E69

Karman S.V., PhD, ass. prof,
karman.sergey@gmail.com
Prystupa T.S., lect.
tgorban3@gmail.com

Tavria state agrotechnological university

FORMATION OF THE QUALITY OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE FINANCIAL SECTOR

Abstract. The purpose of the article is to study the process of formation of the level of economic security of Ukraine in the financial sphere in order to determine the actual and potential threats on the basis of sustainability and orientation of their influence.

As a result of the study of the process of formation of Ukraine's level of economic security in the financial sphere, the current threats are identified in terms of its components:

- **Banking:** the share of overdue loans in the total volume of loans granted to banks by Ukrainian residents, the ratio of liquid assets to short-term liabilities;
- **Non-bank financial market:** the level of volatility of the PFTS index;
- **Debt:** the ratio of gross external debt to GDP, the ratio of the volume of official international reserves to the volume of gross external debt;
- **Budget:** the ratio of aggregate payments for servicing and repayment of the state debt to the state budget revenues;

- **Currency:** the level of dollarization of the money supply;

Monetary: the share of long-term loans in the total amount of loans granted, the level of the weighted average interest rate on loans provided by deposit-taking corporations (except the National Bank) in the national currency, relative to the consumer price index.

On the basis of the establishment of a negative tendency in the dynamics of normalized values of indicators, potential threats to the financial security of the national economy have been identified:

- **Banking:** the ratio of long-term loans and deposits, return on assets;
- **Non-bank financial market:** the level of insurance penetration (insurance premiums to GDP,%);
- **Budget:** the level of redistribution of GDP through the consolidated budget;
- **Monetary and monetary:** the share of cash outside banks in the total amount of money, the total amount of export of financial resources outside the country.

The integral indicator of Ukraine's economic security in the financial sphere for the period under investigation is

generally unsatisfactory.

Key words: economic security, national economy, financial security, actual and potential threats.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки держави з плином часу не тільки не втрачає уваги наукової спільноти, а, навпаки, збільшує рівень своєї актуальності. Визначальними факторами цього є процес глобалізації світової економіки, підвищення рівня інформатизації господарського механізму, ускладнення ідентифікації здійснення економічних угод та відстеження руху ресурсів. За таких умов забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки національної економіки набуває характеру комплексної задачі, невід'ємною складовою якої є фінансова сфера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність, проблему забезпечення економічної безпеки держави досліджує ціла плеяда вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Варналій З. С. [3], Власюк О.С. [5], Геєць В.М. [6,16], Губський Б.В. [7], Жаліло Я.А. [9,10], Ілларіонов А. [12], Кавун С.В. [13], Ковальчук Т.Т. [15], Мунтіян В.І. [19], Сухоруков А.І. [20, 28, 29], Харазішвілі Ю.М. [30, 31] та інші. Сутність та значення фінансової безпеки як підсистеми економічної безпеки національної економіки розглядаються в публікаціях Демченко М.Ю. [8], Іванчук А.П. [11], Лазарева А.П. [17], Нетесаний Ю.В. [22], Рудик Н.В. [26], Самоквіна Г.А. [27]. Багатокомпонентність фінансової безпеки держави зумовила низку досліджень її складових, зокрема: інвестиційно-правова – Бригінець О.О. [2]; боргова – Лондар Л.П. [18], Радіонов Ю.Д. [25], Шостак Р.О. [8]; бюджетна – Проказюк О.В. [24]; інституційна – Ковальчук М.В. [14]; банківська – Нездойминога І.Е., Стовба Ю.І., Тюнова В.В. [8]; валютна – Величкін В.О., Дем'яненко І.В. [4]. Незважаючи на значну кількість публікацій та широке коло розглянутих питань, відсутні дослідження, присвячені систематизації факторів на основі оцінки сталості та спрямованості їх впливу на

інтегральний показник економічної безпеки України у фінансовій сфері.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу формування рівня економічної безпеки України у фінансовій сфері для визначення актуальних і потенційних загроз на основі сталості та спрямованості їх впливу.

Виклад основного матеріалу. Фінансова сфера національної економіки характеризується комплексною різноспрямованістю, охоплює процеси, які мають принципово відмінні причинно-наслідкові зв'язки. При розрахунку загального індикатора економічної безпеки національної економіки у фінансовій сфері прийнято виділяти безпеку небанківського фінансового ринку, банківську, боргову, бюджетну, валютну та грошово-кредитну безпеку [23]. Результати авторських розрахунків індикаторів економічної безпеки України у фінансовій сфері за 2010-2015 рр. представлені в таблиці 1.

Банківська безпека є важливою складовою фінансової і національної безпеки та визначає здатність генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення економічного росту та сталого розвитку національної економіки. Ефективність банківського сектору була незадовільною протягом усього періоду дослідження, а з 2014 р. постійно відчувала брак ліквідності, який задовольнявся за рахунок кредитів рефінансування. Національний банк України проводив активну політику зменшення кількості банків за рахунок виводу з ринку неплатоспроможних банків: 2010 р. – 179 банків, 2011р, 2012р., 2013р. – 175 банків, 2014р. – 180 банків, 2015р. – 130 банків (-28% за рік). На цьому фоні відбулося подальше зростання частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи до 53,6%.

Таблиця 1

Розрахунок значень індикаторів економічної безпеки України у фінансовій сфері за 2010 - 2015 рр.

Перелік індикаторів фінансової безпеки	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Банківська безпека						
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	11,20	9,60	8,90	7,70	13,50	23,70
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	190,20	152,95	118,84	124,09	152,66	168,65
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	40,60	41,90	39,50	34,00	32,50	43,30
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	3,75	3,10	2,37	1,76	2,83	3,89
Рентабельність активів, %	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	91,19	94,73	90,23	89,11	86,14	92,87
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	38,27	33,59	45,96	38,29	47,86	53,60
Безпека небанківського фінансового ринку						
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	1,80	1,39	1,15	1,54	1,33	1,08
Рівень капіталізації лістингових компаній, % від ВВП	15,90	13,70	19,66	21,43	29,21	30,29
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	9,00	11,00	10,00	10,00	11,00	11,00
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	13,60	13,70	9,90	13,50	15,60	14,40
Боргова безпека						
Відношення обсягу державного та гарантованого державного боргу до ВВП, %	40,05	36,39	36,70	39,89	70,26	82,73
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	76,03	77,37	76,59	77,51	95,83	144,66

Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	12,48	9,17	12,94	13,30	13,44	8,79
Індекс ЕМВІ (EmergingMarketsBondIndex)+ Україна	282,72	306,71	317,99	352,60	346,45	340,30
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	33,98	24,85	18,31	12,53	5,08	11,32
Бюджетна безпека						
Відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, %	-5,94	-1,79	-3,79	-4,45	-4,98	-2,30
Дефіцит (профіцит) бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП	-0,68	-0,84	-0,51	0,05	-0,23	-0,11
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	28,07	29,54	30,53	29,08	29,11	32,79
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	18,05	22,11	26,67	32,86	47,27	12,96
Валютна безпека						
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	36,33	100,40	100,30	100,03	148,71	183,77
Різниця між форвардним та офіційним курсом гривні, грн.	0,35	0,47	0,53	0,65	0,71	0,59
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	4,4	3,8	3,0	3,5	1,9	3,2
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	46,03	40,31	36,75	33,82	46,31	55,81
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млн. дол. США	1921,30	740,30	210,40	940,20	46,90	-70,00
Рівень доларизації грошової маси, %	29,10	30,30	32,10	27,00	32,00	52,50

Продовження таблиці 1

Грошово-кредитна безпека						
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	30,61	28,11	26,29	26,16	29,57	28,44
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), %	5,20	7,00	4,20	4,90	4,50	5,90
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	6,60	11,40	18,60	16,10	-7,30	-21,50
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	16,78	15,74	15,34	15,08	13,24	10,68
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	29,26	25,37	21,64	19,10	21,29	21,81
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. дол. США	7,30	8,10	11,00	12,00	20,00	22,00

Джерело: розраховано авторами за даними Національного банку України [<http://www.bank.gov.ua>], Нацкомфінпослуг [<http://www.dfp.gov.ua>], Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [<http://www.nssmc.gov.ua>], Фондової біржі ПФТС [<http://www.pfts.com>], Міністерства фінансів України [<http://www.minfin.gov.ua>], Державного комітету статистики України [<http://www.ukrstat.gov.ua>], група індексів EMBI (Emerging Markets BondIndex), Інформаційне агентство Cbonds [<http://www.cbonds.info>], Міжнародного валютного фонду [<http://www.imf.org>], група індексів NDFUAH/USD [<http://www.cbonds.info>], Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [<http://www.me.gov.ua>].

Рівень концентрації по найбільших банках зростає та свідчить про те, що структура банківської системи України є деформованою та неефективною. На три банків – ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Укресімбанк» припадає 42,7% активів, 43,06% зобов'язань, та 39,95% капіталу всієї банківської системи. За останні сім років ці банки збільшили свою ринкову частку по активах у два рази, їх можна віднести до категорії «занадто великий, щоб збанкрутувати» (toobigtofail). Виникає

ситуація, коли проблеми трьох банків автоматично призводять до проблеми усієї системи, що критично деформує конкурентне середовище[32].

У сфері бюджетної безпеки викликає занепокоєння динаміка рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Рівень перерозподілу ВВП через бюджет відображає обсяг фінансових ресурсів держави, які перерозподіляються через систему державних фінансів, і свідчить про ступінь централізації фінансової системи. Масштаби перерозподілу

ВВП через зведений бюджет є одним з головних факторів, що впливають на темпи економічного розвитку країни. Високий рівень і подальше збільшення перерозподілу ВВП через доходи бюджету означає серйозну

загрозу для національної економіки, пов'язану з можливістю неефективного використання бюджетних коштів та великою залежністю українського бізнесу від перерозподілу фінансових ресурсів держави.

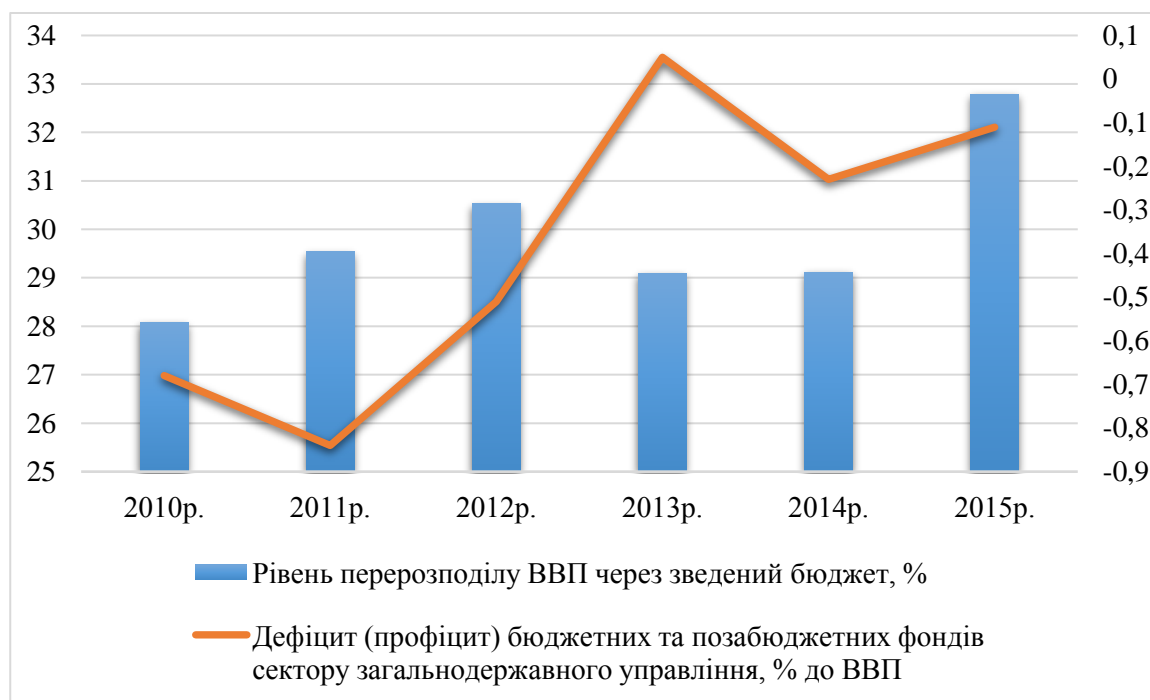

Рис. 1. Порівняльна динаміка рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет та ефективності сектора загальнодержавного управління

Джерело: розраховано авторами за даними Національного банку України [<http://www.bank.gov.ua>], Нацкомфінпослуг [<http://www.dfp.gov.ua>], Міністерства фінансів України [<http://www.minfin.gov.ua>], Державного комітету статистики України [<http://www.ukrstat.gov.ua>].

Світова практика свідчить, що основним чинником успішного функціонування системи державних фінансів є не розмір перерозподілу ВВП через публічний сектор економіки, а суспільна ефективність такого перерозподілу. Розвинуті країни характеризуються високою якістю суспільних інститутів, тому значний рівень централізації системи державних фінансів не створює прецедентів неефективного використання коштів. Крім того, на відміну від розвинених країн, країни, що розвиваються, не можуть створювати фіскальний тиск на суб'єкти господарювання через низький рівень розвитку реального сектору та з метою уникнення стимулювання

тіньового сектору економіки.

При дослідженні індикаторів валютної безпеки викликає занепокоєння зростання частки кредитів в іноземній валюті до 55,81% у загальному обсязі наданих кредитів. Подібна динаміка пояснюється загостренням інфляційних процесів та, в свою чергу, є індикатором дефіциту та випереджаючого попиту на вільні фінансові ресурси. Зменшення сальдо купівлі-продажу іноземної валюти до від'ємних 70 млн. дол. США не викликає позитивних очікувань на фоні зростання рівня доларизації грошової маси і частки валютних кредитів. Навпаки, на фоні існуючих обмежень ідентифікується перетік валютних обмінних операцій в «тінь».

Таблиця 2

Розрахунок субіндексу економічної безпеки України у фінансовій сфері за 2010 – 2015 рр.

Перелік індикаторів фінансової безпеки	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Банківська безпека						
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	0,0192	0,0212	0,0236	0,0264	0,0151	0,0089
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	0,0270	0,0670	0,1299	0,1224	0,0675	0,0447
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	0,0540	0,0522	0,0576	0,0877	0,0960	0,0503
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	0,0238	0,0288	0,0532	0,0912	0,0361	0,0229
Рентабельність активів, %	0,0166	0,0371	0,0598	0,0598	0,0073	0,0001
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	0,0009	0,0009	0,0009	0,0009	0,0010	0,0009
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	0,0904	0,1157	0,0650	0,0903	0,0598	0,0443
Субіндекс банківської безпеки	0,2319	0,3229	0,3899	0,4789	0,2827	0,1722
Безпека небанківського фінансового ринку						
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	0,1259	0,0972	0,0804	0,1077	0,0930	0,1259
Рівень капіталізації лістингових компаній, % від ВВП	0,0699	0,0602	0,0864	0,0941	0,1283	0,1337
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	0,0114	0,0093	0,0102	0,0102	0,0093	0,0092
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	0,1339	0,1326	0,1931	0,1352	0,1112	0,1236
Субіндекс безпеки небанківського фінансового ринку	0,3410	0,2993	0,3701	0,3472	0,3419	0,3924

Продовження таблиці 2

Боргова безпека						
Відношення обсягу державного та гарантованого державного боргу до ВВП, %	0,1317	0,1475	0,1462	0,1344	0,0375	0,0318
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	0,0408	0,0401	0,0405	0,0400	0,0323	0,0214
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	0,0323	0,0701	0,0311	0,0303	0,0300	0,0770
Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index)+ Україна	0,1484	0,1410	0,1390	0,1329	0,1340	0,1351
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	0,0743	0,0517	0,0363	0,0248	0,0101	0,0224
Субіндекс боргової безпеки	0,4274	0,4504	0,3931	0,3624	0,2439	0,2878
Бюджетна безпека						
Відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, %	0,0566	0,2671	0,1715	0,1362	0,1079	0,2671
Дефіцит (профіцит) бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП	0,2144	0,2065	0,2229	0,2457	0,2368	0,2040
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	0,2188	0,1864	0,1685	0,1965	0,1958	0,1353
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	0,0469	0,0383	0,0317	0,0258	0,0179	0,1579
Субіндекс бюджетної безпеки	0,5367	0,6983	0,5946	0,6042	0,5584	0,7643
Валютна безпека						
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	0,1775	0,1775	0,1775	0,1775	0,0311	0,0251
Різниця між форвардним та офіційним курсом гривні, грн.	0,1430	0,1249	0,1174	0,1054	0,0993	0,1114
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	0,1693	0,1585	0,1441	0,1531	0,0648	0,1477
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	0,0536	0,0773	0,0908	0,1033	0,0520	0,0268
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млн. дол. США	0,1530	0,1608	0,1643	0,1595	0,1654	0,1645
Рівень доларизації грошової маси, %	0,0459	0,0350	0,0330	0,0707	0,0331	0,0202

Продовження таблиці 2

Субіндекс валютної безпеки	0,7423	0,7340	0,7271	0,7694	0,4457	0,4957
Грошово-кредитна безпека						
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	0,0607	0,0768	0,0886	0,0894	0,0674	0,0747
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), %	0,1290	0,0899	0,1629	0,1392	0,1527	0,1052
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	0,1449	0,0656	0,0278	0,0321	0,0360	0,0019
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	0,0733	0,0839	0,0879	0,0906	0,1092	0,1352
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	0,0629	0,0365	0,0294	0,0259	0,0289	0,0296
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. дол. США	0,0885	0,0830	0,0627	0,0558	0,0261	0,0238
Субіндекс грошово-кредитної безпеки	0,5593	0,4356	0,4594	0,4330	0,4204	0,3705
Субіндекс економічної безпеки України у фінансовій сфері	2,8386	2,9405	2,9342	2,9951	2,2930	2,4324

Джерело: власні розрахунки авторів

Проведені розрахунки та оцінка характеристичних значень дозволили встановити, що за період 2010-2015 рр. загрозами економічній безпеці України в банківській сфері є: індикатори частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів та співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань.

Параболічна динаміка частки простроченої заборгованості за кредитами, в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентами України свідчить про існування двох різноспрямованих тенденцій, які змінили одна одну протягом періоду дослідження. З 2010 р. по 2013 р. включно, частка простроченої кредитної

заборгованості стабільно зменшувалася на фоні зростання обсягів кредитування, цьому сприяло макроекономічне зміщення акцентів з реального сектору економіки у бік обігово-фінансового. Але навіть за таких умов найнижче значення даного індикатора у 2013р. виходило за межі критично припустимого значення – 7%.

В умовах кризи ліквідності банківської системи зростає питома вага строкових депозитів, які достроково розриваються і банки змушені виконувати такі зобов'язання перед клієнтами. Тому співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань в динаміці здатне дати оцінку стану ліквідності банківської системи. Падіння ліквідності у 2013-2014 рр.

змінилося стабілізацією у 2015 р. Але зростання депозитного портфеля банків України проходило переважно за рахунок переоцінки коштів в іноземній валюті, оскільки впродовж дослідження гривня суттєво девальвувала. Водночас брак ресурсів комерційних банків покривався кредитами рефінансування Національного банку України.

Крім стабільно актуальних загроз, динаміка двох індикаторів надає можливість говорити про потенційну загрозу економічній безпеці України у банківській сфері. Половину всього досліджуваного періоду співвідношення довгострокових кредитів та депозитів, рентабельність активів знаходилися на катастрофічному рівні. Банківська система України протягом 2014-2015 рр. втратила 55% усіх депозитів в іноземній валюті від суми на початок 2014 р. На відміну від депозитів у національній валюті, депозити в іноземній валюті мають тенденцію до зниження. Ослаблення валютної складової підірвало загальну ліквідність банківської системи. Відношення прибутку банків після оподаткування до середньої вартості використаних активів за відповідний період має тенденцію до зростання від'ємного значення.

Індекс Першої фондової торговельної системи є українським біржовим індексом, який відображає відсоток зростання середньозважених цін акцій відносно базового періоду. Його відмінність від інших світових індексів обумовлена нерозвиненістю фондового ринку України. «Індексний кошик» складається з акцій невеликої кількості емітентів. Причому розрахунок відбувається не на загальний обсяг їх емісії, а тільки для акцій, які є у вільному обігу на фондовому ринку. Кількість критичних відхилень індексу ПФТС виходить за межі допустимих значень характеристичних інтервалів і представляє загрозу економічній безпеці небанківського фінансового ринку.

Потенційну загрозу економічній безпеці України представляє стан страхового ринку – рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП, %) протягом усього періоду дослідження знаходиться в межах критично-небезпечного характеристичного інтервалу.

У світовій практиці рівень зовнішнього

боргу вважається нормативним, якщо він не перевищує 60% ВВП. Якщо врахувати, що динаміка цього показника для України зростає з 76,03% до 144,66%, то абсолютно зрозумілим є його ідентифікація як загрози економічній безпеці.

Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу пододало «історичний мінімум» 2014 р., але ознаки стабілізації у 2015 р. дозволили отримати рівень майже вдвічі менший мінімально критичних 20%. Здатність країни за рахунок міжнародних резервів обслужити тільки 11% свого валового зовнішнього боргу не відповідає світовій практиці та носить загрозливий характер.

Тема боргової безпеки знаходить своє продовження і в бюджетній сфері. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету з 2010 р. по 2014 р. перебувало на катастрофічному рівні. Значення індикатора у 2015 р. перемістилося у небезпечний діапазон через зменшення абсолютного значення показника до 12,96%. Дійсно, валовий зовнішній борг України зменшився з 142079 млн. дол. США на 01.01.2014 р. до 118729 млн. дол. США на 01.01.2016 р. Але різка зміна витрат на його обслуговування має суто кон'юнктурний характер і зумовлена реструктуризацією державного боргу України і, як наслідок, зміною обсягів і графіку його обслуговування. Тому індикатор відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету однозначно ідентифікується як загроза економічній безпеці України в бюджетній сфері.

Слід підкреслити, що зменшення валового зовнішнього боргу України відбулося за рахунок інших депозитних корпорацій та інших секторів. Сектор загальнодержавного управління продовжує нарощувати свою складову державного боргу, що підтверджує нашу тезу про неефективний рівень функціонування публічного сектору та перерозподілу ВВП через державний бюджет.

Розрахунок нормованих значень, їх оцінка відносно характеристичних інтервалів дозволили побудувати матрицю загроз

валютної безпеки і встановити, що загрозою в цій сфері фінансової безпеки економіки України є рівень доларизації грошової маси. Протягом 1996-2015 рр. мали місце три шоківі падіння валютного курсу гривні: серпень 1998р. – грудень 1999р. зменшення з 1,9 грн. за 1 дол. США до 5,22 грн. за 1 дол. США, серпень – грудень 2008 р. зменшення з 5,05 грн. за 1 дол. США до 7,7 грн. за 1 дол. США, березень 2014 р. – грудень 2015 р. зниження з 7,99 грн. за 1 дол. США до 24 грн. за 1 дол. США. Тому, цей «хворобливий симптом» не новий для української економіки та є результатом зворотної реакції фінансової поведінки населення та суб'єктів господарювання на нестабільність валютного курсу національної грошової одиниці.

Грошово-кредитна безпека фінансової сфери економіки України характеризується значним рівнем актуальних і потенційних загроз. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що першою актуальною загрозою є рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно індексу споживчих цін. Даний індикатор відноситься до змішаного типу А і протягом періоду дослідження отримував критичні значення в діапазоні від індикатора-стимулятора до індикатора-дестимулятора. Визначальним фактором змін в такому широкому діапазоні є динаміка індексу споживчих цін на фоні перманентного зростання процентної ставки з кредитами.

Стрімке зниження рівня інфляції з 2010 р. по 2013 р. зумовило погіршення якісної оцінки індикатора з задовільного рівня 6,6% до критичного 18,6-16,1%. Ще більш стрімке загострення інфляційних процесів з 2014 р. зумовило формування критичного рівня індикатора до 21,5% уже як стимулятора.

Індикатор питомої ваги довгострокових кредитів у загальному обсягу наданих, незважаючи на перманентну динаміку, був ідентифікований як актуальна загроза економічній безпеці у фінансовій сфері з наступних причин. По-перше, протягом чотирьох років його значення виходило за межі критичного рівня 25%, а в 2011 р. сформувався на межі даного характеристичного інтервалу. По-друге,

питома вага довгострокового кредитування в загальному обсязі є інформаційним маркером стабільності фінансової системи національної економіки та спрямованості її розвитку.

Динаміка характеристичних значень індикатора питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси та індикатора загального обсягу вивезення фінансових ресурсів за межі країни були ідентифіковані як потенційні загрози грошово-кредитної безпеки тільки з формальної точки зору. Їх офіційні статистичні значення абсолютно не відображають масштаби цих процесів в реальному вимірі через надзвичайно високий рівень тіньової компоненти цієї сфери. Неформальна експертно-аналітична інформація однозначно свідчить про критичний вплив цих індикаторів на рівень грошово-кредитної безпеки фінансової сфери національної економіки.

Протягом 2010-2013 рр. інтегральне значення фінансової безпеки України коливалося в діапазоні незадовільного рівня: від 0,4828 до 0,5108. У 2014 р. внаслідок внутрішньої політичної нестабільності та зовнішньої військової агресії значення даного індикатора знизилось до небезпечного рівня – 0,3897. Незначна стабілізація 2015 р. не змінила якісного рівня в цілому.

Висновки. В результаті дослідження процесу формування рівня економічної безпеки України у фінансовій сфері на основі сталості та спрямованості впливу визначені актуальні загрози в розрізі її компонент:

- Банківська: частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
- Небанківський фінансовий ринок: рівень волатильності індексу ПФТС;
- Боргова: відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу;
- Бюджетна: відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету;
- Валютна: рівень доларизації грошової маси;

– Грошово-кредитна: питома вага процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін.

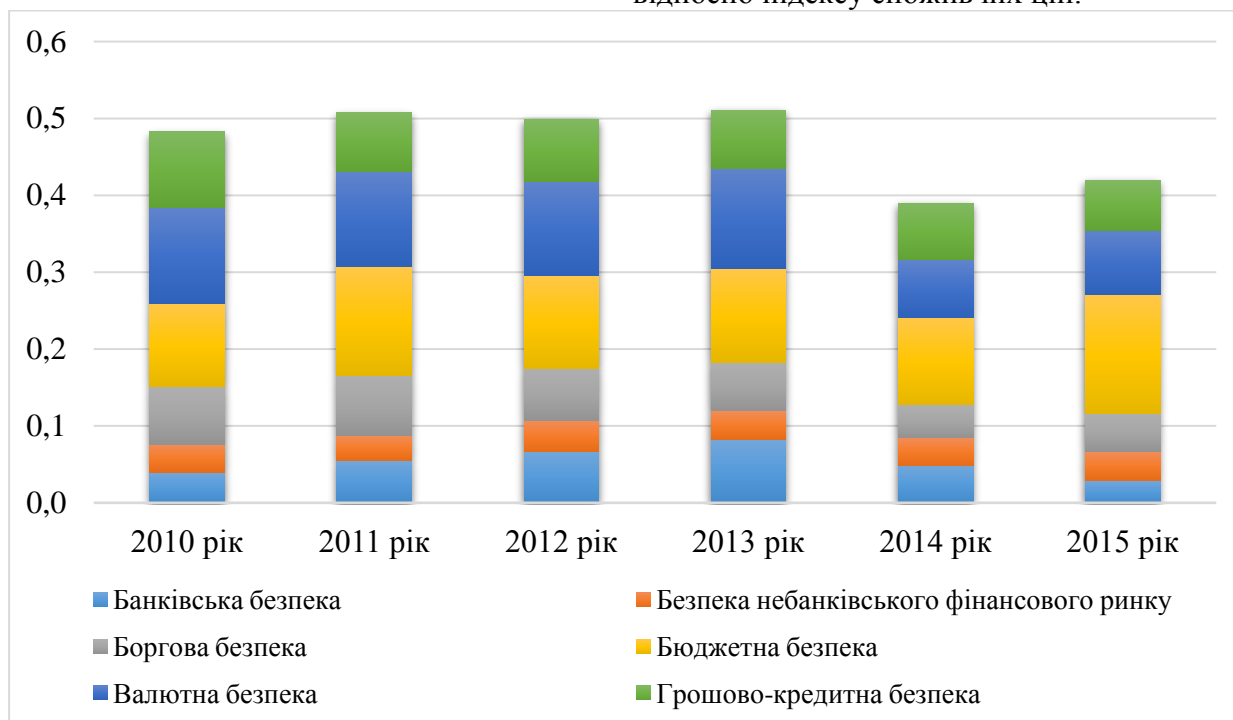

Рис. 2.13 Динаміка інтегрального показника економічної безпеки України у фінансовій сфері за 2010-2015рр.

Джерело: власні розрахунки авторів

На основі встановлення негативної тенденції динаміки нормованих значень індикаторів встановлені потенційні загрози фінансовій безпеці національної економіки:

– Банківська: співвідношення довгострокових кредитів та депозитів, рентабельність активів;

– Небанківський фінансовий ринок: рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП, %);

– Бюджетна: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет;

– Грошово-кредитна: питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни.

Таким чином, за досліджуваний період інтегральний показник економічної безпеки України у фінансовій сфері знаходиться в цілому на незадовільному рівні.

Список літератури:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. Київський національний торговельно-економічний університет. - К. : КНТЕУ, 2004. - 760с.
2. Бригінець О.О. Правове забезпечення інвестиційної безпеки держави як структурного елементу фінансової безпеки держави // Держава та регіони. Серія: право. – 2016. - №4 (54). – С. 52-57.
3. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саснко О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: моногр. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
4. Величкін В.О. Економічна безпека України: валютна складова та її зміцнення засобами грошово-кредитної політики / Величкін В.О., Дем'яненко І.В. // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2012. - №1. – С. 90-97.
5. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : моногр. – К. : НІПМБ, 2008. – 48 с.
6. Гесць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Гесць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; Заред. Гейця В.М. : монографія. - Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. - 240 с.
7. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : моногр. – К. : Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.

8. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 1 грудня 2016 р. – 10 січня 2017 р. <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/1429>
9. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. - К.: НІСД, 2009.-336с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/verska_Zhalilo_new-47147.pdf
10. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с.
11. Іванчук А.П. Загрози і методи покращання фінансової безпеки держави / А.П. Іванчук, І.С. Головкин-Марченко // Актуальні питання фінансової безпеки держави. – Харків, 2014. – С. 25-28.
12. Илларионов А. Критерии экономической безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iea.ru/article/publ/vopr/1998_10.pdf.
13. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: монографія / С.В. Кавун. - Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. - 300с.
14. Ковальчук М.В. Інституціональні складові фінансової безпеки держави // Економіка та держава. – 2016. - №7. – С. 88-93.
15. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: з досвіду професійного аналітика. – К. : Знання, 2004. – 638 с.
16. Концепція економічної безпеки України ; [підгот. В.М. Геєць та ін.]. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
17. Лазарева А. П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміцнення // Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наукових праць ПДТУ. Серія : Економічні науки. – Маріуполь, 2014. – Вип. 27. – С. 88-94.
18. Лондар Л.П. Борговий складник фінансової безпеки України: загрози та індикатори // Стратегічні Пріоритети. – 2015. - №2(35). – С. 70-78.
19. Мунтян В.І. Економічна безпека України. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
20. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України ; [за ред. А.І. Сухорукова]. – К., 2003. – 64 с.
21. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки України № 60 від 2.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.
22. Нетесаний Ю.В. Фінансово-економічна криза та забезпечення фінансової безпеки країни / Ю.В. Нетесаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3004>.
23. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Президента України №1277 від 29.10.2013р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
24. Проказю О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози // Фінансовий простір.–2016. - №3(23). – С. 39-45.
25. Радіонов Ю.Д. Фінансова безпека України: проблеми та шляхи її забезпечення // Економіка та держава. – 2015. - №11. – С. 55-59.
26. Рудик Н.В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. Частина 4. – С. 128-133.
27. Самоквіна Г.А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України // Економіка: реалії часу. – 2014. - №3(13). – С. 30-36.
28. Система економічної безпеки держави ; [за заг. ред. А.І. Сухорукова]. – К. : ВД «Стилос», 2010. – 685 с.
29. Сухоруков А.І., Харізашвілі Ю.М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : моногр. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
30. Харізашвілі Ю.М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України : моногр. – К. : ТОВ “Поліграф Консалтинг”, 2007. – 324 с.
31. Харізашвілі Ю.М., Дронь Є.В. Адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України // Економіка України. – 2014. - №5. – С. 28-45.
32. <http://vashbankir.com/analytics-banking/>

Reference:

1. Baranovsky O. I. (2004) Finansova bezpeka v Ukraїni (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia). *Kyїvskyy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet. K. : KNTEU*, 760p.
2. Bryhinets, O.O. (2016) Pravove zabezpechennia investytsiinoї bezpeky derzhavy yak strukturnoho elementu finansovoї bezpeky derzhavy. *Derzhava ta rehiony. Seriia: pravo.*, №4 (54), p. 52-57.
3. Varnaliy Z.S., Burkaltseva D.D., Saienko O.S. (2011) Ekonomichnabezpeka Ukraїny: problemy ta priorytety zmitsnennia: monohr. K.: *ZnanniaUkraїny*, 299 p.
4. Velychkin, V.O., Demianenko I.V. (2012) Ekonomichna bezpeka Ukrainy: valiutna skladova ta yii zmitsnennia zasobamy hroshovo-kredytної polityky. *Visnyk DDFA: Ekonomichni nauky*, №1, p. 90-97.
5. Vlasiuk, O.S. (2008) Teoriia i praktyka ekonomichnoї bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku : monohr. K. : *NIPMB*, 48 p.

6. Heiets, V.M. (2006) Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo [V.M. Heiets, M.O. Kyzym, T.S. Klebanova, O.I. Cherniaktain.; Zared. Heïtsia V.M.]; [monohrafiia]. *Kh.*: VD «INZhEK», 240 p.
7. Hubskyĭ, B.V. (2001) Ekonomichna bezpeka Ukraïny: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia : monohr. K.: Ukrarkhbudinform, 122 p.
8. Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo: Materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, 1 hrudnia 2016 r. – 10 sichnia 2017 r. <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/1429>
9. Zhalilo, Ya.A. Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy: monohrafiia.- K.:NISD, 2009.-336s. [Online]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/verska_Zhalilo_new-47147.pdf
10. Zhalilo, Ya.A. (2001) Stratehiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukraïny. Prioritytety ta problemy implementatsii / Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukraïny v konteksti dosvidu svitovoi spilnoty. K. : *Satsanha*, 224 p.
11. A.P. Ivanchuk, I.S. Holovko-Marchenko. (2014) Zahrozy i metody pokrashchannia finansovoi bezpeky derzhavy. *Aktualni pytannia finansovoi bezpeky derzhavy*. Kharkiv, p. 25-28.
12. Yllaryonov, A. Krytery ekonomicheskoi bezopasnosti [Online]. Retrieved from: www.iea.ru/article/publ/vopr/1998_10.pdf.
13. Kavun, S.V. (2009) Systema ekonomichnoi bezpeky: metodolohichni ta metodychni zasady: monohrafiia. *Kharkiv: Vyd. KhNEU*, 300p.
14. Kovalchuk M.V. (2016) Instytutsionalni skladovi finansovoi bezpeky derzhavy. *Ekonomika ta derzhava*, №7, p. 88-93.
15. Kovalchuk T.T. (2004) Ekonomichna bezpeka i polityka: z dosvidu profesiynoho analytika. K. : *Znannia*, 638 p.
16. Heiets, V.M. (1999) Kontseptsii ekonomichnoi bezpeky Ukraïny. K. : *Lohos*, 56 p.
17. Lazareva, A. P. (2014) Finansova bezpeka krainy: zahrozy ta osnovni napriamy zmitsnennia. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu : zb. naukovykh prats PDTU. Serii : Ekonomichni nauky*. Mariupol, Vyp. 27, P. 88-94.
18. Londar, L.P. (2015) Borhovyi skladnyk finansovoi bezpeky Ukrainy: zahrozy ta indykatory. *Stratehichni Prioritytety*, №2(35), p. 70-78.
19. Muntian, V.I. (1999) Ekonomichna bezpeka Ukraïny. K. : KVIIt, 462 p.
20. Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukraïny (2003) [za red. A.I. Sukhorukova]. K., 64 p.
21. Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukraïny, zatverdzhena nakazom Minekonomiky Ukraïny № 60 vid 2.03.2007 r. [Online]. Retrieved from: me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.
22. Netesanyĭ Iu., V. Finansovo-ekonomichna kryza ta zabezpechennia finansovoi bezpeky krainy [Online]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3004>.
23. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukraïny : nakaz Prezidenta Ukraïny №1277 vid 29.10.2013r. krainy [Online]. Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
24. Prokaziu O.V. (2016) Biudzhethna bezpeka derzhavy: sutnist ta osnovni zahrozy *Finansovyi prostir*, №3(23), p. 39-45.
25. Radionov, Yu.D. (2015) Finansova bezpeka Ukrainy: problemy ta shliakhy yii zabezpechennia. *Ekonomika ta derzhava*, №11, p. 55-59.
26. Rudyk, N.V. Finansova bezpeka v systemi upravlinnia derzhavnymy finansamy. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*, Vypusk 5. Chastyna 4, p. 128-133.
27. Samokvina, H.A. (2014) Finansova bezpeka yak stratehichna skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy // *Ekonomika: realii chasu*, №3(13), p. 30-36.
28. Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy (2010) [za zah. red. A.I. Sukhorukova]. K. : VD «Stylos», 685 p.
29. Sukhorukov, A.I., Kharazishvili, Yu.M. (2012) Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnogo rozvytku rehioniv Ukraïny : monohr. K. : NISD, 368 p.
30. Kharazishvili, Yu.M. (2007) Teoretychni osnovy systemnogo modeliuvannia sotsialno-ekonomichnogo rozvytku Ukraïny : monohr. K.: TOV “Polihraf Konsaltnh”, 324 p.
31. Kharizashvili Yu.M., Dron Ye.V. (2014) Adaptivnyi pidkhid do vyznachennia stratehichnykh oriietyriv ekonomichnoi bezpeky Ukrainy // *Ekonomika Ukrainy*, №5, p. 28-45.
32. <http://vashbankir.com/analytics-banking/>